

'RESEARCH JOURNEY' *International E-Research Journal*
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 117- Literature & Translation
UGC Approved Journal

ISSN :
2348-7143
February-2019

Impact Factor – 6.261

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

February -2019 Special Issue - 117

Literature & Translation

Guest Editor:

Dr. B. S. Jagdale

Principal

MGV's Arts, Science & Commerce College,

Manmad, Dist. Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editor of the issue:

Dr. P. G. Ambekar

Dr. V. T. Thorat

Dr. Shailaja Jaiswal

Prof. Mrs. Kavita Kakhandaki

Prof. J. P. Jondhale

Prof. M. M. Ahire

Dr. Mrs. Yogita Ghumare

Chief Editor:

Dr. Dhanraj Dhangar (Yeola)

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 800/-

31	अनुवाद : परिभाषा और प्रक्रिया	प्रा.राजाराम शेवाले	111
32	विज्ञापन और अनुवाद	डॉ. योगेश दाणे	113
33	हिंदी साहित्य में अन्य भाषाओं से अनुदित साहित्य	डॉ. शोभा राणे	117
34	संत कान्होपात्रा के अभंगों में विठ्ठल भक्ति	डॉ. नवनाथ गाडेकर	120
35	हिंदी साहित्य में अन्य भाषाओं से अनुदित साहित्य	डॉ. अनिता वेताल - अत्रे	123
36	किशोर शांताबाई काले की आत्मकथा छोरा कोल्हाटी का : दर्द का दस्तावेज	डॉ. विष्णू राठोड	125
37	अनुवाद की समस्याएँ एवं उपाय	डॉ. मिनल बर्वे	128
38	अनुवाद : अनुवाद प्रक्रिया और अनुवादक के गुण	प्रा.आर.एन. वाकले	131
39	भूमण्डलीकरण युग में अनुवाद की उपयोगिता	संतोष पगार, डॉ.अशोक धुलधुले	134
40	अनुवाद का क्षेत्र और हिंदी	डॉ. जालिंदर इंगले, प्रा. संदिप देवरे	138
41	अनुवाद की अन्य क्षेत्रों में उपलब्धियाँ	प्रा. आर. जे. बहोत	142
42	अनुवाद प्रक्रिया एवं सृजनशीलता	डॉ. जालिंदर इंगले, जयश्री गायकवाड	145
43	हिंदी साहित्य में अनुवाद परम्परा	डॉ. जिजाबराव पाटील	148
44	मराठी से हिंदी में अनुदित सामग्री का नूटीविक्षेपण	श्रीमती. प्रिया कदम	151
45	प्राचीन बाल कथा साहित्य के अनुवाद में जीवन मूल्य	सागर चौधरी	154
46	अनुवाद कि अवधारणा एवं उनका क्षेत्र	डॉ. इल्यास जेठवा	157
47	अनुवाद : स्वरूप एवं धारणा	उज्वला अहिरे	163

मराठी विभाग

48	भाषांतर मीमांसा व विविध क्षेत्रीय भाषांतराचे स्वरूप	डॉ. सुधाकर शेलार	166
49	भाषांतर व अनुवाद : उगम, विकास आणि संधी	डॉ. राजेंद्र सांगळे	172
50	भाषांतरातील अडचणी आणि उपाययोजना	डॉ. मृणालिनी कामत	176
51	अनुवाद - भाषांतर - रूपांतर : संकल्पना आणि आवश्यकता	डॉ. विलास थोरात	182
52	शास्त्रीय साहित्याचे भाषांतर	डॉ. प्रमोद आंबेकर	187
53	अनुवाद संकल्पना व परंपरा	डॉ. भाऊसाहेब गमे	191
54	भाषांतर स्वरूप आणि संकल्पना	प्रा.ए.जी.नेरकर	195
55	भाषांतर : स्वरूप शोध	डॉ. आनंद वारके	200
56	भाषांतर स्वरूप आणि संकल्पना	प्रा. गजानन भामरे	204
57	अनुवाद- भाषांतर- रूपांतर : संज्ञा संकल्पना	डॉ. अरुण पाटील	208
58	भाषांतर संस्कृती	डॉ. स्नेहल मराठे	211
59	भाषांतराचे सांस्कृतिक सामाजिक योगदान	प्रा. विद्या बोरसे	214
60	भाषांतरातील सृजनशीलता	डॉ. आनंदा गांगुर्डे	218
61	साहित्य अकादमीचे अनुवादातील योगदान	डॉ. सुरेखा जाधव	221
62	भाषांतरातील सर्जनशीलता	प्रा. अनुराधा मोरे	225
63	भाषांतर : स्वरूप, प्रकार व कार्य	प्रा. सुवराज भामरे	230
64	प्रसारमाध्यमे आणि भाषांतर	प्रा. भीमसेन आवटे	236

Our Editors have reviewed paper with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher,

- Chief & Executive Editor

भाषांतर स्वरूप आणि संकल्पना

प्रा. ए. जी.नेरकर

महाराजा सयाजीराव गायकवाड महाविद्यालय,
मालेगांव कॅम्प, मालेगांव

प्रास्ताविक :

मानव हा समूहजीवी प्राणी आहे. कुटूंब संस्था, शिक्षण संस्था, विवाह संस्था आणि सामाजिक संस्था यांच्या आधारे तो आपले जीवन सुखकर करण्याचा प्रयत्न करतो. जीवन जगतांना दैनंदिन व्यवहारात समाजाशी तो एकत्र येत असतो. त्यातून तो इतरांचे विचार, भावना, अनुभव व अभिप्राय जाणून घेत असतो. हे जर त्याने केले नाही तर त्याला सामाजिक व्यवहार करणे त्याला शक्य होणार नाहीत. भाषा हे विचार-संवाद विनिमयाचे एक साधन आहे. हे जरी सत्य असले तरी भाषा समुहातील व्यक्तींना एकत्र जोडणारा धागा आहे. भाषेमुळे संस्कृती जपली जाते आणि नवे संस्कार प्रस्थापित करते. कोणत्याही भाषेत त्या-त्या समुहाचा इतिहास असतो. भाषा आणि समाज हे एकमेकांशी अगदी निकटतेने बांधलेले असतात. समाजातील बदलांबरोबर भाषेतही बदल घडत असतात. नवे शब्द तयार होणे, जुने शब्द वापरातून निघून जाणे. परक्या भाषेतून शब्द स्वीकारणे. जुन्या शब्दांना नवे अर्थ दिले जाणे, नव्या म्हणी वाक्यप्रचार तयार होणे. असे अनेक प्रकारचे बदल भाषेत होत असतात.

उदा. बलुतेदारी प्रथा नष्ट झाल्याने घोरोघरी जाऊन हजामत करणारे न्हावी राहिले नाहीत. त्यांनी दुकाने थाटली, 'हेअर कटिंग सलून' आल्यावर 'धोपटी', 'हजामत' हे शब्द वापरातून नाहीसे झालेत.

सामाजिक जीवनात होणार बदल भाषेत प्रतिबिंबित होत असतात. समाजात सातत्याने अभिसरणाची प्रक्रिया चालू असते. सामाजिक अभिसरणामुळे भाषा समृद्ध होत असते. सामाजिक जीवन जेवढे संपन्न, समृद्ध, वेगवेगळ्या अनुभव क्षेत्रांत गुंतलेले असेल, त्यात जेवढी एकमेकांत मिसळण्याची भावना असेल तेवढी, त्या समूहाची भाषा समृद्ध असते. भाषा संचयनाने नव्हे तर दिल्या-घेतल्याने देवाणघेवाणीने समृद्ध होत असते. भाषा ही एक सृजनशील व्यवस्था आहे. भाषेचा वापर करणारा मानवही बुद्धीचा अंगाने सृजनशील आहे. मानवाच्या बुद्धीतून, कल्पकतेतून भाषेची सृजनशक्ती काम करते. तर भाषेच्या सृजनशक्तीतून मानवाची कल्पकता सिध्द होते. कोणत्याही भाषेची वाढ ही तिच्या ठायी असणाऱ्या अंगभूत सृजनशीलतेमुळेच होते.

भाषांतराच्या व्याख्या :

भाषांतराच्या वेगवेगळ्या स्तरावर वेगवेगळ्या आढळतात. त्या पुढीलप्रमाणे :

- 1) "भाषांतर म्हणजे एका भाषेतील मजकूर, त्याचा आशय आणि अभिव्यक्तीजन्य अनुभव यांसह दुसऱ्या भाषेत उतरविण्याची प्रक्रिया म्हणजे भाषांतर होय."
- ज्या भाषेत मूळचा मजकूर असतो. तिला मुळ भाषा असे म्हणतात. ज्या भाषेत मजकुरांचे भाषांतर करावयाचे असते. तिला लक्ष्य भाषा असे म्हणतात.
- 2) "भाषांतर म्हणजे एका भाषेतील मजकूर दुसऱ्या भाषेत त्याच्या शैली वैशिष्ट्यासह उतरविण्याची कला म्हणजे भाषांतर होय." मूळ संहितेच्या वाचनाने मिळणारे ज्ञान आणि विचार, आनंद आणि अनुभव; दुसरी भाषा बोलणाऱ्याला त्याच्या भाषेत उपलब्ध करून देण्याच्या प्रयत्न म्हणजे भाषांतर होय."- डॉ.कल्याण काळे
- 3) एका भाषेतून दुसऱ्या भाषेत आशयरूपाने आणणे म्हणजे भाषांतर होय."

- 4) एका भाषेतील मजकूर दुसऱ्या भाषेत आणण्याची प्रक्रिया म्हणजे भाषांतर होय.
- 5) भाषेत बदल करून केलेला पुनरुच्चार. तो शब्दशः यथातथ्य म्हणजे थोडेफार स्वातंत्र्य घेऊन, तर कधी स्वैर म्हणजे फार जास्त स्वातंत्र्य घेऊन केलेल्या अशा प्रकारच्या लेखन कृतीस भाषांतर असे म्हणतात- डॉ.वीणा मुळे
- 6) भाषांतर म्हणजे मूळ भाषेतील आशय लक्ष्य भाषेत सांगतांना त्याचबरोबर दुसऱ्या बाजूने साहित्यकृतीतील 'एका भाषेतील आशय, भाव आणि शैली यांचे सामान्यतः दुसऱ्या भाषेत अभिव्यक्त करणे होय.'

भाषांतराचे स्वरूप :

भाषांतराची चर्चा निरनिराळ्या अंगांनी केली जाते. कधी भाषांतर या संकल्पनेचे स्पष्टीकरण करून तिचे नेमके स्वरूप स्पष्ट केले जाते. कोणत्याही भाषेतील साहित्यकृतीचा अनुवाद करतांना त्या काळातील, त्या प्रदेशातील ऐतिहासिक, सामाजिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक अशा सर्वांगीण माहितीचा संदर्भ जवळ असावा लागतो. परभाषेची लकव, खाचाखोचा, लेखकाच्या शैली यांचा परिचय करून घ्यावा. दोन भिन्न संस्कृतीमधील साधर्म्य आणि विविधता यांचाही अभ्यास करणे योग्य ठरते. भाषेतील सौंदर्यस्थळे, वाचकाची अभिरुची, आशय आणि अभिव्यक्तीची मांडणी यांचा अभ्यासदेखील महत्त्वाचा ठरतो. असा अनुवाद वाचकांना समृद्ध करित असतो. तरीही भाषांतर मूळ संहितेशी प्रतारणा करते. तिचे अवमूल्यन ठरते. मूळ साहित्यकृतीचा अभ्यास भाषांतरात हरवला जातो, असेही वाचायला मिळते. एक भाषा दुसऱ्या भाषेत जशीच्या तशी म्हणजे आपल्या भाषीक व कलात्मक सौंदर्यासह 'पर्यायी' म्हणून उपयोजिता येत नाही. यामुळेच इंग्रजी-मराठी व मराठी-इंग्रजी भाषांतर अवघड होऊन बसते. असा अनुभव आहे. मूळ कलाकृतीतील सौंदर्य भाषांतरात येत नाही. हेही खरे आहे

भाषांतर करतांना सर्वांत कठीण आणि जवळजवळ अजिबात न पेलण्याजोगा वाटणारा भाग म्हणजे विनोद ! याकडे लेखिका- अनुवादकार वीणा आलासे लक्ष वेधतात. विनोदी साहित्याचे भाषांतर करतांना त्यांना जिकिरीचे वाटते. हे सोदाहरण स्पष्ट केले आहे. अशावेळी तळटीपा देऊनही समाधान होत नाही, शिवाय प्रत्येकवेळी विनोदाचे स्पष्टीकरण देत बसताना त्यातही सगळी लज्जतच निघून जाते, असा त्यांचा अनुभव आहे. अनुवादाच्या दोन्ही भाषांमध्ये संस्कृती व भूप्रदेशांचे फारच अंतर असेल तर ही अडचण अधिकच वाटते.

कधी-कधी दोन भाषा बोलणाऱ्या समाज-संस्कृतीचे आकलन न होणे देखील अडचणीचे ठरते. दोन्हीही भाषांची जडणघडण समजून घेतली तरी भाषिक अडचणीचे निराकरण होऊ शकत नाही, हेही खरे आहे.

भाषांतराचे मूल्यमापन ही एक कठीण गोष्ट आहे. मूल्यमापन करणाराला दोन्ही भाषेचे अगदी सखोल ज्ञान असते पाहिजे. मूल्यमापनासाठी मूळ संहिता आणि तिचे भाषांतर समोरासमोर ठेवून दोन्ही संहिताची वाक्यशः अथवा चरणशः तुलना करून तिच्या साहाय्याने भाषांतराची सरसनीरसता पाहता येते. कित्येक वेळा असे आढळून येते की, घटकशः त्या भाषांतरात काही उणिवा राहून गेल्या असल्या तरी एकंदरीत ते भाषांतर चांगले झाले आहे. त्यामुळे बरोबर आणि चांगले यामध्ये आपण कशाला अग्रक्रम द्यायचा हा मूल्यमापनातील प्रश्न आहे. भाषांतर चांगले झाले की वाईट हे ठरविण्यासाठी वस्तुनिष्ठ निकष नाही. व्यक्तिगत मनाचाच प्रभाव त्या निर्णयावर असतो. दुसरे असे की भाषांतरास एकापेक्षा अधिक पर्याय असतात. एखाद्या परीक्षकाला एखादा पर्याय आवडेल, एखाद्या परीक्षकाला दुसरा पर्याय आवडेल.

भाषांतराच्या प्रक्रिये वस्तुनिष्ठता, बिनचूकपणा, परिश्रम आणि परिणाम यांचे समप्रमाण इ. गोष्टी अपेक्षित असतात. भाषांतर हे भाषेचे एक प्रगत कौशल्य आहे. ते सरावाने, अनुभवाने व प्रामाणिकपणे साध्य होवू शकते. भाषांतरकार त्याच्या दोन्ही भाषांतील प्रभावानुसार जमेल तसे भाषांतर करत असतो. परंतु भाषांतर कितीही बारकाईने

केले तरी त्यात या वैयक्तिक क्षमतेनुसार काही त्रुटी राहून जातातच. प्रत्येकाच्या क्षमतेनुसार, कोशत्यानुसार जर भाषांतराचे स्वरूप बदलत असेत, तर त्याला शास्त्राऐवजी कला म्हणणे चांगले.

भाषांतर म्हणजे मूळ साहित्यकृतीची अथवा अन्य मजकुराची लक्ष्य भाषेत शब्दशः केलेली प्रतिनिर्मिती होय. पण ज्यावेळी व्यावहारिक कारणांमुळे मूळ संहितेची शब्दशः प्रतिनिर्मिती शक्य नसते. त्यावेळी लक्ष्यभाषेत फक्त तिचा स्थूलाशय आणण्याचा प्रयत्न केला जातो. त्याला रुपांतर असे म्हणतात. भाषांतर उत्कृष्ट होण्यासाठी मूळ साहित्य कृतीमधील विचारांचे आकलन, त्यातील लेखन-आशय-विचार-ज्ञानक्षेत्राचा परिचय आणि यासह योग्य तऱ्हेने अधिक रूपबंधाचा बदल करणे योग्य ठरते. आणखी एक भाषांतराकडे भाषांतरित कृती म्हणून न पाहता ती मूळकृती समजून तिचा आस्वाद घ्यावा; समीक्षा करावी, हेही समजून घेतले पाहिजे.

भाषांतराची पथ्ये :

भाषांतराने स्वभाषा समृद्ध होते. असे मानतांना भाषांतरित कृतीद्वारे स्वभाषेत नवनिर्मितीक्षम कलाकृतीसारखे महत्त्व लाभते. त्यानुसार काही पथ्ये पाळावी लागतात.

- 1) भाषांतरकाराने मुळातील अर्थ व आशय नीट समजावून घेणे आवश्यक आहे.
- 2) मूळ भाषेचे व लक्ष्य भाषेचे उत्तम ज्ञान भाषांतरकराला असले पाहिजे. पण तरीही भाषांतरकाराने शब्दशः भाषांतर करणे टाळावे. रोजच्या वापरातील शब्दप्रयोग योजण्यास पसंती द्यावी. त्यासाठी योग्य ती समर्पक शब्दयोजना असावी.
- 3) मूळ ग्रंथातील आकलनावर विशेष भर अपेक्षित आहे.

भाषांतराची संकल्पना समजून घेतांना :

- भाषांतरातून मूळ ग्रंथाची पूर्ण कल्पना यावी.
- भाषांतरकराची शैली व धाटणी मुळावरहुकूम असावी.
- मूळ कलाकृती इतकेच सहज भाषांतर असावे.
- भाषांतरकाराने मूळ साहित्यकृतीत व्यक्त झालेल्या सत्याशी प्रामाणिक राहिले पाहिजे.
- भाषांतरित वस्तूचे मूळ सर्व गुण भाषांतरात असायला हवेत. कोणताही अनुवाद खऱ्या अर्थाने स्वैर नसतो. अगदी कामचलाऊ किंवा झटपट करायच्या अनुवादात देखील अर्थाचा अनर्थ होणार नाही, याची खबरदारी घ्यावी लागते.

भाषांतर केलेचे तंत्र व मंत्र सांगतांना विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांनी अलेक्झांडर, हिटलर यांच्या विचारांचा आधार देतांना म्हटले आहे. उदा.

- 1) लेखकाची मुख्य खुबी, स्वभाव वैचित्र्य व यथावर्णन कौशल्य साधणे.
- 2) भाषांतर हे भाषांतरित कलाकृती न वाटता भाषेशी एकरूप झालेले असावे.
- 3) मूळ ग्रंथातील कल्पनांचा सम्यक-आविष्कार स्वभाषेत उतरला पाहिजे.
- 4) मूळ ग्रंथातील विचाराची व रचनेची सर्वांगीण सहजता भाषांतरित कलाकृतील उतरली पाहिजे. तसेच संविधानकाशी अत्यंत निकटचा संबंध असलेल्या व मुख्य सूत्राशी टाळता न येणाऱ्या संघर्षाचे मर्म असलेल्या गोष्टी जशाच्या तशा ठेवाव्यात.
- 5) मूळ ग्रंथातील भाषाशैली व वळण त्याच्या वैशिष्ट्यासह भाषांतरित कलाकृतीत आली पाहिजे.

भाषांतरामागील मूळ उद्देश म्हणजे ते वाचतांना मूळ कृतीचे स्मरण झाले पाहिजे व वाचकही मूळ कलाकृतीकडे आत्कृष्ट झाला पाहिजे हा आहे.

भाषांतराचे प्रकार :

मुख्यतः भाषांतराचे दोन प्रकार मानले जातात.

1) मूल्यनिष्ठ भाषांतर, 2) लक्ष्यनिष्ठ भाषांतर

मूल्यनिष्ठ भाषांतर :

कधी कधी भाषांतरामागील उद्देशावरूनही भाषांतराचे प्रकार पडतात. मूळ भाषेतील संहिता शब्दशः समजावून सांगायची हा उद्देश असेल तर संहितेला आपोआप प्राधान्य दिले जाते. अशा भाषांतराला मूल्यनिष्ठ भाषांतर असे म्हणतात. मूल्यनिष्ठ भाषांतरामध्ये संहितेचे शब्दशः भाषांतर केले जाते. शब्द सामाजिक असतील तर त्या समाजघटकांचेही भाषांतर करण्याची दक्षता घेतलेली असते. 'हरिणाक्षी' या संस्कृत शब्दाचे मराठी भाषांतरांत 'हरिणाच्या डोळ्यासारखे डोळे असणारी स्त्री' असे मुळाला धरून भाषांतर केले जाते. संगणकावर यांत्रिक पध्दतीने भाषांतर करण्याचे प्रयत्न सध्या चालले आहेत. मूळ भाषेतील ध्वनी, शब्द यासारख्या स्थिर निधी संचित करून काही सूचनांद्वारे त्यातील विकास निर्देशीत करता येतात. पण भाषेचे सगळे बारकावे टिपण्याइतके हे तंत्र अद्याप विकसित झालेले नाही. मूलनिष्ठ भाषांतरात भाषेतील मजकूराचे शब्दशः भाषांतर केलेशिवाय मूळ भाषेतील मजकूराची वाक्यरचनाच नव्हे तर शब्दक्रम आणि शैलीही तीच स्वीकारलेली असते. मूलनिष्ठ भाषांतरात शब्दशः केलेल्या भाषांतराचा उद्देश मूळ भाषेची रचना लक्षात आणून देणे हाच असतो, तरीही याच्या मर्यादा म्हणजे मूळ लेखनांतील विचारांचे आकलन करण्यात अडथळा येतो.

ख्रिस्ती समाजाचे पवित्र बायबल हे जगातील सर्व भाषांत आणि कित्येक बोलीत भाषांतरित झालेले एकमेव पुस्तक होय. भारतातील विविध भाषांत त्याचे भाषांतर करण्याचे काम प्रामुख्याने 18 व्या शतकात विल्यम कैरी ह्या मिशनर्याने भारतातील भाषापरिनिष्ठांच्या साहाय्याने केले. कारण मूळ बायबल हिब्रू (जुना करार) व ग्रीक (नवा करार) या भाषांत आहे. तरी देखील हे बालबलचे भाषांतर नसून तो भावानुवाद आहे. या काव्यत्म शैलीत केलेला तो भावानुवाद आहे.

लाक्ष्यनिक भाषांतर :

मूळ संहितेची भाषा समजावून सांगण्याचा उद्देश नसेल तर मूळ संहितेच्या आशयाचे लक्ष्यभाषेच्या अंगाने भाषांतर केले जाते. 'हरिणाक्षी' शब्दांचे भाषांतर 'सुंदर डोळ्यांची स्त्री' असे केले जाते. हे लक्ष्यनिष्ठ भाषांतर आहे. या भाषांतरात लक्ष्यभाषेतील वाक्यप्रचार प्रतिमा इ. साहाय्याने मूळभाषेतील आशय लक्ष्यभाषेत आणले जातो. लक्ष्यभाषा जर मातृभाषा असेल तर भाषांतर सर्वांत जास्त सुकर होते. भाषांतराच्या साहाय्याने मूळ भाषेतील आशयावर लक्ष्य भाषेचा साज चढवून साहित्यकृतीची भाषांतरे करण्याचा प्रघात आहे. लक्ष्यनिष्ठ भाषांतरात मूळ भाषेतील आशयावर लक्ष केंद्रित केलेले असते. तरीही मूळ भाषा समजून घेण्याला मदत होताना दुसऱ्या बाजूने मूलनिष्ठ भाषांतरापेक्षा लक्ष्यनिष्ठ भाषांतरच ललित वाङ्मयाच्या भाषांतरात महत्त्वाचे ठरते. लक्ष्यनिष्ठ भाषांतरामध्ये आशय किंवा अर्थ हेच लक्ष्य असते. लक्ष्यनिष्ठ भाषांतराची खरी गरज साहित्यकृतीच्या भाषांतरास असते व त्याची कसोटीही याच प्रकारच्या लेखनाच्या भाषांतरास लागते. 'मिझराब्ल', 'लज्जा' यासारख्या कित्येक कादंबऱ्या लक्ष्यनिष्ठ भाषांतरातूनच आपल्या समोर आल्या, असे निदर्शनास येते. लक्ष्यभाषेत शब्दरचना, वाक्यरचना, शैली भिन्न असते. मात्र मूळ भाषेतील आशयाला अनुसरूनच भाषांतरच केले जाते.

लक्ष्यभाषेतील वाचकाला भाषांतरित कृती मूळच्या सारखी वाटावी अशी इच्छा असते. तेव्हा लक्ष्यनिष्ठ भाषांतरे केली जातात. मूळ संहितेतील शब्द, वाक्यरचना, प्रतिमाने, वाक्यप्रचार या सर्वांना लक्ष्यभाषेतील अस्सल प्रतिघटक शोधून लक्ष्यभाषा वाचकाला जास्तीत जास्त स्वाभाविक वाटेल अशा तऱ्हेने ही भाषांतरे केली जातात. अलीकडे मूळ

कलाकृतीला धक्का न लावला, तिचा घाट न बदलता, परंतु लक्ष्यभाषेत अगदी स्वाभाविक वाटेल अशी शब्दयोजना करून भाषांतरे केली जातात. मराठीतील मेघदूताची काही भाषांतरे लक्ष्यनिष्ठ भाषांतराची उत्कृष्ट उदाहरणे ठरतील. लक्ष्यनिष्ठ भाषांतरामध्ये मूळ कृतीचा तोंडवळा बदलून मूळ लेखकाच्या अथवा कवीच्या हेतूंना डावलून एकदम नवी कृती तयार करणे हे मूळ लेखकावर अथवा कवीवर अन्याय करणारे ठरते. भाषांतर हे अखेर मुळाचाच अनुवाद असते. त्याने मुळावर कुरघोडी करता कामा नये. भाषांतर करत असतांना मूळ भाषेशी प्रामाणिक राहायचे की लक्ष्यभाषेचे सांस्कृतिक, सामाजिक पर्यावरण लक्षात घेऊन त्यानुसार आपल्या भाषांतरास आवश्यक ते बदल करायचे ? मूळ भाषेशी प्रामाणिक राहायचे म्हणजे तरी नेमके काय ? कलाकृतीच्या रुपबंधाला धरून राहायचे की तिचा आशय लक्ष्य-भाषेत आणण्याला महत्त्व द्यायचे ? भाषांतरकाराने जे लक्ष्यभाषेतील वाचक डोळ्यासमोर ठेवून, त्याला केंद्रवर्ती मानून भाषांतर करायचे की, स्वतःच्या संवेदनशीलतेला ती कलाकृती जशी भावेल तसे त्याला महत्त्व देऊन त्या कलाकृतीचे लक्ष्यभाषेत पुन्हा नसवर्जन करायचे ? असे कितीतरी प्रश्न भाषांतर संकल्पनेचा विचार करतांना समोर उभे राहतात. त्यांची ठामपणे उत्तरे देणे शक्य होत नाही. ललितेत्तर साहित्याच्या भाषांतरात यातील काही प्रश्न सुटू शकतात. पण ललित साहित्याच्या भाषांतराचा विचार करताना ते अतिशय गुंतागुंतीचे होत जातात.

विसाव्या शतकात भाषाविज्ञानाचा झालेला विकास भाषांतर विषयक मूलतत्त्वांत स्पष्टता येण्यास साहाय्यकारक ठरला. आज केवळ पाश्चात्य देशांतच नव्हे, तर भारतातही भाषांतर विद्येचा अभ्यास महत्त्वपूर्ण मानला जात आहे.

संदर्भ ग्रंथ :

- 1) भाषांतर मीमांसा- संपादन डॉ.कल्याण काळे, डॉ.अंजली सोमण
- 2) भाषांतर चिकित्सा- डॉ.मधुकर मोकाशी
- 3) भाषिक विनिमय : तत्त्व आणि व्यवहार- लेखक डॉ.रोहिणी तुकदेव, श्री.प्रदीप कर्णिक (मराठी भाषेचा अधिष्ठान अभ्यासक्रम)
- 4) प्रसार माध्यमे आणि मराठी भाषा, संपादक- डॉ.भास्कर शेळके